

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาถึงการพัฒนาลัทธิสุตราชีพอย่างมีส่วนร่วม สำหรับผู้ใหญ่นอกโรงเรียน ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวความคิดทฤษฎีต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิด เพื่อช่วยให้สามารถนำไปประกอบในการทดสอบ ถึงกระบวนการพัฒนาลัทธิสุตราได้รูปแบบที่ละเอียดสมบูรณ์ยิ่งขึ้นและผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การประเมินความต้องการทางการศึกษา
2. การพัฒนาลัทธิสุตรา
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดการวิจัย

การประเมินความต้องการทางการศึกษา

1. ความหมายความต้องการ

เมื่อกล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ แนวคิดที่ได้รับการยอมรับทั่วโลก ได้แก่ แนวคิดของมาสโลว์ (อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2535, หน้า 148) ซึ่งกล่าวว่าระดับความต้องการของมนุษย์จะมี 5 ระดับ คือ

1. ความต้องการของสรีรภาพ หมายถึง ความต้องการในสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

2. ความต้องการความปลอดภัยและอบอุ่นใจทั้งด้านสรีระทางกาย เศรษฐกิจ สังคม

3. ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ ทั้งในส่วนที่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนและกลุ่มคนในสังคม

4. ความต้องการได้รับการยอมรับนับถือ เช่น ความรู้สึกเชื่อมั่น ในตนเอง การเคารพนับถือตนเอง ความรู้สึกมีคุณค่าและสวยงาม ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้คนแสวงหาสิ่งเหล่านี้มาเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพทางสังคม

5. ความต้องการที่ตระหนักด้วยตนเอง ถึงสิ่งที่ต้องการนำมาเสริมเติมแต่งศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาตนเอง

ส่วนสรุป อรุณรัตน์ (2528, อ้างใน สิริกาญจน์ วีระพันธุ์, 2536, หน้า 13) ได้สรุปความหมายไว้ว่า "ความต้องการ คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะบันดาลให้คนมีความเจริญเติบโตหรือพัฒนาการในทุก ๆ ส่วนที่ประกอบเป็นอินทรีย์ของตนไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ หรือจิตภาพ อารมณ์และสังคม ดังนั้น ความต้องการของมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นแรงขับที่สำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนามากขึ้น เป็นความขาดแคลนที่กระตุ้นให้บุคคลแต่ละคนแสวงหาและดำเนินวิธีการเพื่อสนองความต้องการนั้น" อย่างไรก็ตาม อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2535, หน้า 149) ได้ให้ความเห็นว่าความต้องการทางการศึกษาเป็นสิ่งที่สามารถวัดได้ประเมินได้และตั้งบนพื้นฐานของการวินิจฉัยด้วยค่านิยมของคนและที่สำคัญก็คือ ความต้องการดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนรู้สึกและคิดอย่างไรในสถานการณ์ที่ตัวเองยังขาดอยู่ และควรที่จะแสวงหาซึ่งความรู้ ทักษะหรือประสบการณ์จนถึงจุดที่พอใจ หรือพอจะนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์การเกิดผลลัพธ์ใกล้เคียงกับที่ตนคาดหวังไว้ ความต้องการการศึกษานั้นจะต้องสามารถเรียนรู้ได้ด้วยวิธีการอันหลากหลาย ทั้งในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนทั้งการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ส่วนกำหนดการความต้องการหรือการประเมินความต้องการ ถือว่ากิจกรรมที่สำคัญในการพัฒนาหลักสูตรพัฒนาโครงการ และจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกลักษณะโดยอาจเรียกวิธีดำเนินงานแตกต่างกันไป (ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2531, หน้า 39) ไม่ว่าโครงการนั้นจะเกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือไม่ก็ตาม ก็จะมีการพิจารณาการประเมินความต้องการในลักษณะของวิธีนำข้อมูลด้านลักษณะ และสภาพของชุมชนมาวิเคราะห์แนวโน้มของปัญหาและความต้องการ

2. ความหมายการประเมินความต้องการทางการศึกษา

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2537, หน้า 31) เกรียงไกร ไชยเมืองดี (2538, หน้า 2) กล่าวถึงความต้องการทางการศึกษาว่า หมายถึงบางสิ่งบางอย่างที่บุคคลควรจะได้เรียนรู้เพื่อจะได้เป็นผลดีสำหรับตัวเอง ผลดีสำหรับองค์กร หรือผลดีของสังคม ความต้องการด้านการศึกษาที่จริงแล้วก็คือ ช่องว่างระหว่างความสามารถของบุคคลหรือองค์กร หรือสังคม คาดไว้ว่าจะต้องมี

Coombs(อ้างใน สิริกาญจน์ วีระพันธ์ 2536, หน้า15-16) ได้เสนอว่าความต้องการด้านการศึกษานี้ของปัจเจกชนแบ่งได้เป็น 4 ด้าน คือ

1. ความต้องการในด้านการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานและเรื่องทั่ว ๆ ไป
2. ความต้องการในด้านการศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัวให้ดีขึ้น
3. ความต้องการในด้านการศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชนที่คนอยู่อาศัย
4. ความต้องการในด้านการศึกษาอาชีพ

ในที่นี้การประเมินความต้องการการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่ช่วยชี้ให้เห็นและเข้าใจถึงช่องว่างระหว่างเงื่อนไขปัจจุบันกับที่คาดหวังของกลุ่มเป้าหมาย แล้วนำช่องว่างที่พบนั้นมาจัดลำดับก่อนหลังตามความสำคัญ กระบวนการประเมินความต้องการเป็นระบบของการกำหนดทั้งความต้องการเรียนรู้ ตามความสำคัญก่อนหลังของผู้เรียน กระบวนการนี้จึงต้องได้รับการมีส่วนร่วมทั้งทางกายและสติปัญญาจากผู้เรียนผู้สอน และผู้เชี่ยวชาญภายใต้สิ่งแวดล้อมของแต่ละชุมชน

3. ประเภทของข้อมูลเพื่อการประเมินความต้องการ

ประเภทข้อมูลที่ใช้เพื่อการประเมินความต้องการ ชูเกียรติ สีสวรรณ์ วิไล ตั้งจิตสมคิด และปรีชา เศรษฐีธร (อ้างในอุดม สมบูรณ์, 2533, หน้า 12) เสนอไว้ 2 ประเภท คือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ คือ ข้อมูลที่เป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นการเก็บข้อมูลสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต การวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2. ข้อมูลทุติยภูมิ คือ ข้อมูลที่มีการจัดเก็บไว้แล้ว หรือข้อมูลอันดับที่สอง การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง หรืออาจจะสัมภาษณ์และสอบถามข้อมูล จากผู้ที่จำได้หรือได้รับรู้ต่อกันมา

สำหรับเทคนิควิธีที่ใช้รวบรวมข้อมูล เพื่อการประเมินความต้องการชุมชน และประเมินความต้องการการศึกษา มีรายละเอียดพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร อีรวัดน์ นิจนตร (2528, หน้า 129) กล่าวว่า "เอกสารเป็นข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้ก่อนแล้วมีทั้งเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยของสถานศึกษา และของสถาบันวิจัยประจำหน่วยงานอื่น ๆ เช่น การศึกษาจากเอกสารมีความสลับซับซ้อน น้อยง่ายต่อการรวบรวม และประหยัดค่าใช้จ่ายแต่ควรระวังเรื่องความถูกต้องของข้อมูล หากสามารถตรวจสอบแหล่งข้อมูลหลาย ๆ แห่งก็ควรกระทำ พยายามค้นหาข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้ หลังสุดเพื่อความทันสมัย"

2. การใช้แบบสอบถาม การใช้แบบสอบถามเป็นวิธีการใช้มากอีกวิธีหนึ่ง เพราะประหยัดเวลาจากการสัมภาษณ์ เป็นวิธีที่เหมาะสมกับกลุ่มประชาชนที่อ่านออกเขียนได้ นอกจากนั้นการใช้แบบสอบถาม ยังสามารถครอบคลุมพื้นที่ได้กว้างขวาง และประชากรจำนวนมากได้โดยเสียงบประมาณน้อย ผู้ตอบสามารถเลือกตอบเวลาที่เขาสะดวกที่สุด

สุบรรณ พันธ์วิเศษ และชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ (2522, หน้า 154-158) ได้กล่าวถึงหลักการสร้างแบบสอบถามที่ดีไว้พอสรุปหัวข้อสำคัญ ๆ ไว้ดังนี้

1. ผู้ออกแบบสอบถามต้องมีความรู้ และประสบการณ์ในเนื้อหาดีพอสมควร
2. คำถามต้องกระชับรัดชัดเจน ใช้ภาษาเข้าใจง่าย
3. ไม่รวมคำถามตั้งแต่ 2 คำถาม หรือมากกว่าไว้ในคำถามเดียวกัน
4. ไม่ควรตั้งคำถามซ้ำซ้อน ยกเว้น เจตนาเพื่อตรวจสอบความเชื่อถือได้ของคำถาม
5. อย่าถามคำถามที่ไม่เกี่ยวกับปัญหาของการวิจัย แบบสอบถามต้องไม่ยาวมากและใช้เวลาตอบไม่เกิน 30 นาที

6. คำถามที่เกี่ยวกับอุดมคติ ไม่ควรใช้คำถามตรงประเด็นที่ต้องการจะถาม เช่น ไม่ควรใช้คำถามว่า “ท่านชอบลัทธิการเมืองใดมากที่สุด” แต่ควรใช้คำถามว่า “ท่านชอบระบบอาวุโสหรือไม่” หรือ “ท่านรู้ว่าคนนี้ชอบคอร์รัปชันแน่ ๆ ท่านจะอย่างไร”

7. เมื่อสร้างแบบสอบถามแล้ว นำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มที่ต้องการเก็บข้อมูลเพื่อทดสอบหาความเชื่อถือและความเที่ยงตรง

3. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์มีหลายประเภทตามแต่จะมีผู้คิดและพัฒนาขึ้น อาจใช้สัมภาษณ์เป็นรายคนหรือรายกลุ่มก็ได้ สุภางค์ จันทวานิช (2534 ,หน้า74-80) จัดแยกประเภทพอสรุปได้ดังนี้

3.1 ผู้วิจัยต้องการข้อมูลเปรียบเทียบ ระหว่างบุคคลจำนวนมาก ฉะนั้น การสัมภาษณ์จะต้องใช้คำถามเหมือน ๆ กัน เพื่อให้แน่ใจว่าความแตกต่างของข้อมูลไม่ใช่ผลสืบเนื่องมาจากการตั้งคำถามที่แตกต่างกัน

3.1.1 ผู้วิจัยต้องการข้อมูลเปรียบเทียบ ระหว่างบุคคลจำนวนมาก ฉะนั้นการสัมภาษณ์จะต้องใช้คำถามเหมือน ๆ กัน เพื่อให้แน่ใจว่าความแตกต่างของข้อมูลไม่ใช่ผลสืบเนื่องมาจากการตั้งคำถามที่แตกต่างกัน

3.1.2 ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างตามหลักการ เพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสมกับความต้องการ

3.1.3 ผู้วิจัยจำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐาน เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนศึกษาดีพอสมควร เพื่อจะได้ตั้งคำถามตรงกับสภาพความเป็นจริงและสามารถตีความหมายของข้อมูลได้

3.1.4 เรื่องที่ศึกษา ต้องเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจง มิใช่ต้องการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทั้งหมด

3.1.5 ผู้ที่เป็นผู้สัมภาษณ์มักจะมีตัวผู้วิเคราะห์ข้อมูลเอง

3.1.6 ผู้สัมภาษณ์มักใช้แบบสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูล

3.1.7 ผู้สัมภาษณ์มักจะไม่ได้อยู่ร่วมและสังเกตการณ์ในชุมชนเป็นเวลายาวนาน

การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการนี้จะได้ผลเต็มที่ก็ต่อเมื่อผู้สัมภาษณ์เตรียมการล่วงหน้าไว้อย่างดี เพื่อจะได้ข้อเท็จจริงใกล้เคียงกับ

ความเป็นจริงมากที่สุด ซึ่งโดยปกตินักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ชนิดนี้เป็นวิธีการหลัก เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและครอบคลุมเพียงพอ

3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นวิธีที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนและข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ไม่มีผู้รวบรวมมาก่อนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลจะเห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมการสัมภาษณ์แบบนี้ตัวผู้วิจัย หรือผู้วิเคราะห์ข้อมูลมักจะเป็นผู้สัมภาษณ์เองว่าต้องการข้อมูลเรื่องใด เพื่อวัตถุประสงค์ใดฉะนั้นจึงตั้งคำถามในขณะสัมภาษณ์ได้โดยการเตรียมแนวคำถามไว้กว้าง ๆ มาล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการนี้ แบ่งออกได้เป็น 4 แบบ คือ

3.2.1 การสัมภาษณ์แบบเปิดกว้าง เป็นการสัมภาษณ์โดยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบและมีการยืดหยุ่นมาก เพราะมีวัตถุประสงค์ให้ผู้สัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายแนวคิดของตนเองอย่างกว้างขวาง ผู้สัมภาษณ์เป็นเพียงผู้กล่าว เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มองเห็นสมควรและความยุ่งยากของปัญหา ฉะนั้น การสัมภาษณ์แบบนี้จึงเหมาะที่จะใช้กับเรื่องที่ ผู้วิจัยยังไม่มีแนวคิดเฉพาะเจาะจงสำหรับข้อมูลที่ได้รับ แต่ต้องมีแนวคิดด้วยทฤษฎีในเรื่อง นั้น ๆ ชัดเจนดีอยู่แล้ว การรวบรวมข้อมูลโดยวิธี ข้อเท็จจริงที่ได้อาจจะไม่มีความหมายหรือความน่าเชื่อถือเท่าใดนัก หากผู้วิจัยมิได้ใช้ทฤษฎีต่าง ๆ เป็นหลักเทียบเคียงในการตีความ

3.2.2 การสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจเฉพาะ หรือแบบเจาะลึก หมายถึงผู้สัมภาษณ์มีจุดสนใจอยู่แล้วจึงพยายามมุ่งประเด็นการสัมภาษณ์ไปสู่จุดนั้น ทั้งนี้ เพราะในบางครั้งผู้สัมภาษณ์อาจจะไม่ต้องการทราบเหตุผล หรือข้อเท็จจริงทุกขั้นตอน เพราะอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยในขณะนั้น ฉะนั้นลักษณะที่สำคัญของการสัมภาษณ์แบบนี้คือผู้สัมภาษณ์จะต้องรู้ความต้องการข้อมูลอะไรชนิดใด เมื่อเห็นว่าผู้ถูกสัมภาษณ์พูดนอกเหนือจากจุดที่สนใจ ก็พยายามโยนเข้าหาประเด็นที่ต้องการโดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกสบายใจและร่วมมือด้วยความพอใจ

3.2.3 การตะล่อมกล่อมเกล่า หมายถึง การชักถามที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมาซึ่งผู้สัมภาษณ์จะต้องใช้วาทศิลป์ เพื่อให้ผู้ตอบเล่าเรื่องออกมาทั้งหมด และใช้เทคนิคต่าง ๆ ล้วงเอาข้อมูลออกมา เช่น การตั้งคำถามจากเหตุการณ์สมมุติ นั่นคืออย่างไรให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็น โดยตั้งคำถามว่าสิ่งที่ควรจะเป็นในเหตุการณ์สมมุติ นั่นคืออย่างไร เพื่อให้ผู้ตอบเปรียบเทียบสภาพที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร เพื่อให้ผู้ตอบแสดง

ปฏิกิริยาโดยไม่ทันระวังตัว วิธีการส่งข้อมูลนี้ ผู้สัมภาษณ์จะต้องแสดงท่าทีค่อนข้างก้าวร้าว เป็นวิธีที่ไม่ควรใช้พรับหรือผู้สัมภาษณ์ หรือนักวิจัยที่มีประสบการณ์น้อยอาจควบคุมสถานการณ์ที่เกิดจากปฏิกิริยาของผู้ตอบไม่ได้

3.2.4 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หมายถึง การกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะบางคน เพราะผู้ตอบมีข้อความที่ดีลึกซึ้งกว้างขวางเป็นพิเศษ ตรงกับความต้องการของผู้วิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ “นักวิจัยจะต้องค้นหาเองในสนามที่ทำการวิจัย โดยปกติ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเหล่านี้ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าอาวาส ครู ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ และคนอื่น ๆ ที่นักวิจัยจะต้องค้นหาเอง”

4. การสังเกต การสังเกตที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่ง สุกงศ์ จันทวานิช (อ้างแล้ว) จัดแยกประเภทไว้พอสรุปได้ ดังนี้

4.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตเข้าไปร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน และพยายามให้คนในชุมชนนั้นยอมรับว่าผู้สังเกตมีสถานภาพบทบาทเดียวกันกับตน นักวิจัยเชิงคุณภาพจะเข้าไปทำการสังเกตโดยใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชน จนกระทั่งเข้าใจโลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิด และความหมายที่คนเหล่านั้นให้ต่อปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องศึกษา

ข้อดีของการสังเกตแบบนี้ คือ จะต้องได้ข้อมูลแท้จริง เนื่องจากผู้ที่ถูกศึกษาไม่รู้ว่ตนถูกสังเกตพฤติกรรม ที่แสดงออกมาซึ่งเป็นธรรมชาติ แต่ก็มีข้อด้อย คือ ก่อให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างนักวิจัย กับผู้ที่ถูกศึกษาอาจทำให้เกิดอคติเข้าข้างกลุ่มที่ตนเองศึกษาอยู่ ข้อมูลที่ให้อาจจะไม่เที่ยงตรง แต่ก็มีวิธีการตรวจสอบได้

4.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมหรือการสังเกตโดยตรง เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกต อยู่วงนอกกระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่กลุ่มผู้ถูกศึกษา การไม่มีส่วนร่วมในความหมายนี้ หมายถึงไม่เข้าไปร่วมในชีวิตหรือกิจกรรมของกลุ่มเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงการเข้าไปอยู่ในบริเวณที่นั่นด้วย มักใช้ในกรณีที่ไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกว่ถูกรบกวนจากผู้สังเกต

วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สามารถเก็บข้อมูลได้ในระยะสั้น และสิ้นเปลืองงบประมาณน้อยกว่าสังเกตแบบมีส่วนร่วม แต่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียด สมบูรณ์เท่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การใช้วิธีสังเกตโดยตรงขึ้นอยู่กับปัญหาและสถานที่ของการวิจัย นักวิจัยอาจใช้วิธีสังเกตแบบใดแบบหนึ่งก็อาจเก็บข้อมูลได้ไม่ครบทุกเรื่อง นักวิจัย

อาจใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในระยะแรก และตัดสินใจใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมทีหลังก็ได้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2531, หน้า 44 - 49)

จากการศึกษาของเกรียงไกร ไชยเมืองดี (2538) ในกระบวนการกำหนดความต้องการการศึกษาสำหรับเยาวชนในโรงงานอุตสาหกรรม ได้ใช้วิธีการเชิงสำรวจ ร่วมกับการวิจัยเอกสารในขั้นการวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบ และใช้วิธีทดสอบสนามในการหาความเหมาะสมของรูปแบบ สำหรับอนุรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ (2536-2537) ได้ศึกษาความเหมาะสมของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาวิชาชีพพระยาล้าน โดยอาศัยการประเมินความต้องการแบบมีส่วนร่วม ในภาคเหนือตอนบน โดยใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการทดสอบภาคสนาม ทำการประเมินความต้องการทางการศึกษาของประชาชนในชนบท ซึ่งผู้วิจัยได้นำไปเป็นตัวอย่างประกอบใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้หลักสูตรวิชาชีพพระยาล้านตรงกับความต้องการของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรต่อไป

การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตร มีความหมายครอบคลุมไปถึงกลุ่มงานหลักสูตร การออกแบบหลักสูตร งานแก้ไขหลักสูตร และงานวางแผนหลักสูตร

อำนาจ จันทร์เป้น (2532, หน้า 19) ให้ความหมายการพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการวางแผน จัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมด ให้แก่ผู้เรียนซึ่งเมื่อได้เรียนรู้และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียนและยังรวมถึงการวางแผนการประเมิน เพื่อให้ได้ทราบว่า การเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน ได้เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์หรือไม่มากนักน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อจะนำข้อมูลมาพิจารณาในการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรต่อไป รักก์ (อ้างใน วิชัย ดิสสระ, 2535, หน้า 31) ชี้ให้เห็นว่าการจัดทำหรือการพัฒนาหลักสูตรนั้น มีงานที่จะต้องทำสำคัญ ๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. การพิจารณาและการกำหนดเป้าหมายเบื้องต้นที่สำคัญของหลักสูตรว่าหลักการที่จัดทำนั้นมีเป้าหมายอะไรทั้งโดยส่วนรวม และส่วนย่อยของหลักสูตรนั้นอย่างชัดเจน
2. การเลือกกิจกรรมการเรียนการสอน และวัสดุประกอบการเรียนการสอน การเลือกสรรเนื้อหาสาระเพื่อการอ่านการเรียนการทำแบบฝึกหัด เป็นต้น
3. การกำหนดระบบการจัดวัสดุอุปกรณ์ และจัดการเรียนการสอนตลอดทั้งการทดลองที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับการเรียนการสอน แต่ละวิชาแต่ละชั้นเรียน

บางครั้งเราจะพบว่าการพัฒนาหลักสูตร เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนของการตัดสินใจหาทางเลือกการเรียนการสอนที่เหมาะสม หรือเป็นรูปแบบที่รวบรวมของทางเลือกที่เหมาะสมต่าง ๆ เข้าด้วยกันจนเป็นระบบที่สามารถปฏิบัติได้ และถ้าหากหลักสูตรมุ่งที่จะกำหนดสำหรับผู้เรียนหลายกลุ่มหลายประเภทโดยใช้วิธีการต่าง ๆ และในโอกาสต่าง ๆ กัน แล้วมักพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึงภูมิหลังขององค์ประกอบต่าง ๆ อย่างละเอียดและรอบคอบก่อนจะตัดสินใจเลือกทางได้ทางหนึ่ง และเมื่อตัดสินใจเลือกแล้ว ก็ต้องคำนึงถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะมีผลกระทบเป็นวัฏจักร ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรในที่นี้พอสรุปความคิดรวบยอด และนำเสนอได้เป็น 2 ประเด็น คือ หลักการวางแผนพัฒนาหลักสูตร และรูปแบบของการพัฒนาหลักสูตรดังต่อไปนี้

หลักการวางแผนพัฒนาหลักสูตร

เซย์เลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (อ้างในวิชัย ดิสระ, 2535, หน้า 35) ให้ข้อคิดว่า กระบวนการวางแผนหลักสูตรนั้น ต้องประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักสูตรต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ตัวผู้เรียนเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสังคมมองเห็นว่า นักเรียนคืออะไร มีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างไรบ้าง สังคมต้องการอะไรจากนักเรียนและนักเรียนมีความต้องการอะไรทั้งในแง่ของส่วนบุคคลและสังคม

1.2 หน้าที่และจุดมุ่งหมายของโรงเรียนคืออะไร โรงเรียนมีแนวคิดและยึดปรัชญาทางการศึกษาในสาขาใด และมีแนวปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายนั้นอย่างไร

1.3 ธรรมชาติของความรู้เป็นอย่างไร ขอบข่ายของความรู้ที่จำเป็นจะต้องศึกษานั้นมีมากน้อยแค่ไหนอย่างไร อะไรเป็นสิ่งที่จำเป็นก่อน และหลังหรือลำดับของความรู้เป็นอย่างไร

1.4 กระบวนการการเรียนรู้เป็นอย่างไร ลำดับหรือขั้นตอนของการเรียนรู้เป็นอย่างไร

2. บุคคลที่ทำหน้าที่วางแผนพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วย

2.1 นักการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา นักวิชาการ นักวิจัย เป็นต้น

2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น นักศึกษา ผู้ปกครอง สมาชิกในชุมชน และสมาคมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ใครเป็นผู้ตัดสินใจเลือกใช้นักพัฒนาหลักสูตร

ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจเลือกใช้นักพัฒนาหลักสูตรก็คือ นักพัฒนาหลักสูตรซึ่งอาจประกอบด้วยครู นักการศึกษา ผู้บริหารการศึกษา ผู้ปกครอง ผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ ประกอบขึ้นเป็นกรรมการดำเนินการพัฒนาหลักสูตร โดยทำในสิ่งต่อไปนี้

3.1 คัดเลือกและจัดระบบเนื้อหาสาระตลอดทั้งการเรียน

3.2 กำหนดระบบการเรียนการสอน

3.3 การตัดสินใจเลือกนั้น กระทำตามระดับและขั้นตอนที่เกี่ยวข้องเป็นช่วง ๆ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีด้วย

4. การวางแผนจัดทำหลักสูตร บุคคลที่มีหน้าที่วางแผนหลักสูตรต้องร่วมกันจัดทำแผนจัดทำหลักสูตรตามขั้นตอนอย่างละเอียด และสามารถตรวจสอบแต่ละขั้นตอนว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไรหากมีปัญหาก็สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ การกำหนดแผนการเรียนการสอนในหลักสูตรจะช่วยให้ทราบว่า จะต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้น้อยเพียงไรและอย่างไร ทั้งยังสามารถกำหนดสื่อการเรียนการสอน การประเมินผล เพื่อให้เหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้ทั้งรายกลุ่มและรายบุคคล หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า คู่มือครู

รูปแบบของการพัฒนาหลักสูตร

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรโดยทั่วไปพอสรุปได้ 3 รูปแบบดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรที่ยึดวัตถุประสงค์

ได้แสดงหลักการและเหตุผลเพื่อการการพัฒนาหลักสูตร ว่าจะต้องเริ่มด้วยการและแสดงหาคำตอบต่อคำถามพื้นฐาน 4 ประการคือ

1. มีจุดประสงค์ของการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนจะแสวงหา
2. มีประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้าง
3. จะสามารถจัดประสบการณ์ทางการศึกษาเหล่านี้ ให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร

อย่างไร

4. จะสามารถประเมินได้อย่างไร

จากคำถามพื้นฐาน 4 สามารถแสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นตอน 4 ขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรคือ

1. การกำหนดวัตถุประสงค์
2. การคัดเลือกวิถีทางเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์
3. การจัดและดำเนินการ
4. การประเมินผลผลิต

ซึ่งเขียนเป็นไดอะแกรมได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

เนื้อหาสาระ

การจัดและดำเนินการ

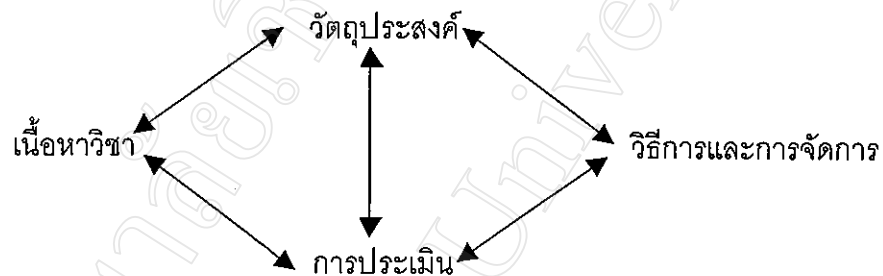
ประเมิน

ต่อมาได้ขยายขั้นตอนดังกล่าวออกเป็น 7 ขั้นตอนตามความลำดับดังนี้

1. การวิเคราะห์ความจำเป็น
2. การกำหนดวัตถุประสงค์
3. การคัดเลือกเนื้อหา
4. การจัดการเนื้อหา
5. การคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้
6. การจัดการประสบการณ์การเรียนรู้
7. การกำหนดนโยบายว่า จะประเมินอะไร รวมวิธีการและเครื่องมือที่ใช้

2. การพัฒนาหลักสูตรแบบปฏิสัมพันธ์

เป็นการพัฒนาหลักสูตรที่นักพัฒนาหลักสูตร จะเริ่มต้นจากจุดใดจุดหนึ่งก็ได้ แล้วเคลื่อนไปยังองค์ประกอบหนึ่งองค์ประกอบใดของหลักสูตรก็ได้ โดยให้สถานการณ์การเรียนรู้เป็นเครื่องกำหนด

มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักออกแบบหลักสูตร ต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ในหลักสูตรมีความเชื่อมโยง และมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน การตัดสินใจต่อองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง จะต้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ของหลักสูตร คือ วัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา วิธีการ การจัดการ และการประเมินสารสำคัญคือ ชี้แนะให้ผู้จัดทำหลักสูตร 4 คำถาม

1. จะทำอะไร
2. เนื้อหาวิชาอะไรที่จะใช้
3. วิธีการใด และจัดการแบบใดที่จะใช้
4. จะประเมินผลอย่างไร

การออกแบบแสดงว่า องค์ประกอบแต่ละส่วน มีความสัมพันธ์กับส่วน อื่น ๆ ดังนั้น การตัดสินใจเกี่ยวกับองค์ประกอบหนึ่งองค์ประกอบใด ต้องขึ้นอยู่กับ การ ตัดสินใจใน ส่วนอื่น ๆ ด้วย

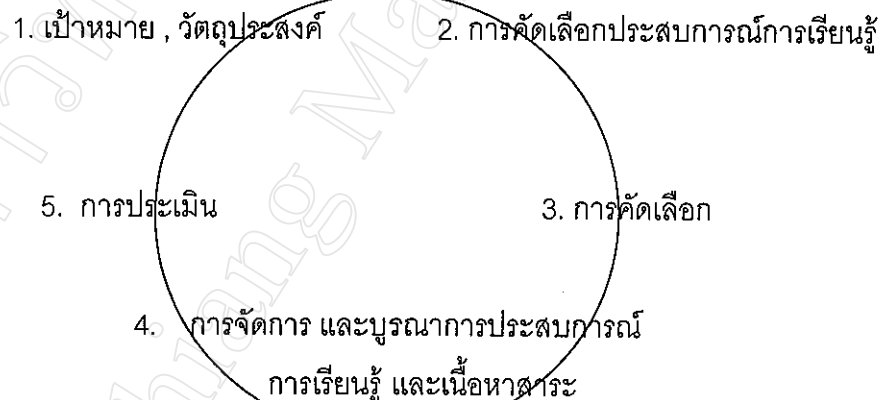
3. การพัฒนาหลักสูตรแบบต่อเนื่อง (Cyclic model)

ดี . เค. วิลเลอร์ (อ้างใน อำนาจ จันทร์เปิ้น, 2532) กำหนดกระบวนการทางหลักสูตร ประกอบด้วย 5 ระยะ คือ

1. การคัดเลือกจุดหมาย เป้าหมาย และวัตถุประสงค์

2. การคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ ที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมายเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

3. การคัดเลือก เนื้อหาสาระ ซึ่งจะ เป็นเครื่องมือในการให้เกิดประสบการณ์การจัดการ และบูรณาการประสบการณ์ การเรียนรู้ และเนื้อหาสาระ พร้อมด้วยกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน และในห้องเรียน การประเมินประสิทธิภาพของระยะต่าง ๆ คือ ระยะที่ 2, 3, 4 ว่า บรรลุเป้าหมาย ตามระยะที่ 1

แม้ว่า นักการศึกษาส่วนใหญ่จะมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ลำดับขั้นตอน ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร จะประกอบด้วย 4 ลำดับ ขั้นตอนที่สำคัญ ๆ คือ

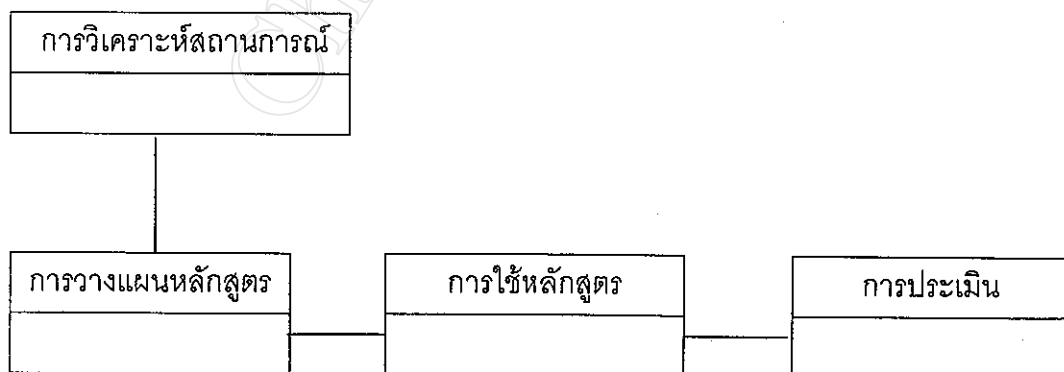
1. การเลือกวัตถุประสงค์
2. การคัดเลือกและการจัดการเนื้อหาสาระ
3. การคัดเลือกและการจัดการวิธีการ
4. การประเมิน

นิโคลส์ (อ้างในอำนาจ จันทน์แป้น, 2532) เสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า ลำดับขั้นตอนของการวิเคราะห์สถานการณ์ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ก็มีความสำคัญยิ่ง

4. โมเดลสปลาย

จากการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรโดยการผสมผสาน หรือ บูรณาการองค์ประกอบที่สำคัญ และสอดคล้องกับการที่จะนำไปปฏิบัติจริง ในสภาพแวดล้อม และข้อจำกัดของโรงเรียนที่จะทำการพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาของ โรงเรียน ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและปัญหาสอดคล้องความเปลี่ยนแปลงของสังคม และความเจริญก้าวหน้าของวิชาการ และเทคโนโลยี ตลอดจนสอดคล้องกับความต้องการของ ชุมชนและความต้องการเรียนของผู้เรียน ดังแผนภูมิ

1. การวิเคราะห์สถานการณ์ หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์สภาพในอดีต สภาพ ปัจจุบัน และภาพที่ควรจะเป็นในอนาคต โดยการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้

1.1 ปรัชญาการศึกษา นโยบาย หลักสูตร แผนการศึกษา งานวิจัย

- 1.2 สภาพปัญหา ค่านิยม วัฒนธรรม และความต้องการของชุมชน
- 1.3 ธรรมชาติของเนื้อหาสาระ วิชาความรู้ ความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ และเทคโนโลยี
- 1.4 ความรู้เกี่ยวกับผู้เรียน ในด้านความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
 - เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดจนแนวทางการจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยให้บรรลุวัตถุประสงค์
2. การวางแผนหลักสูตร หรือแผนประสบการณ์
 - 2.1 กำหนดหลักสูตรสาขา หมวดวิชา
 - 2.2 กำหนดหลักสูตรรายวิชา
 - 2.2.1 กำหนดลักษณะกระบวนการวิชา
 - 2.2.2 พิจารณาความสมดุลระหว่างทฤษฎีกับปฏิบัติ
 - 2.2.3 คัดเลือกและรวบรวมและผลิตสื่อประเภทต่าง ๆ
 - 2.3 กำหนดหลักสูตร เฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น หลักสูตรสำหรับชนกลุ่มน้อย หรือหลักสูตรสำหรับเด็กเรียนช้า เป็นต้น
 - 2.3.1 กำหนดแผนการสอน
 - 2.3.2 กำหนดวัตถุประสงค์
 - 2.3.3 คัดเลือกเนื้อหาสาระและการจัด
 - 2.3.4 กำหนดวิธีการเรียนการสอนสื่อ และแหล่งวิชาการ
 - 2.3.5 กำหนดวิธีการวัดและการประเมินผล
 - 2.4 กำหนดแผนการประเมิน
3. การใช้หลักสูตรหรือการปฏิบัติ
 - 3.1 การเตรียมการพัฒนาบุคลากร เอกสาร และสื่อประเภทต่าง ๆ
 - 3.1.1 สร้างความเข้าใจแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ในแนวทางที่กำหนดขึ้นใหม่
 - 3.1.2 ฝึกอบรมผู้เกี่ยวข้อง ให้เกิดทักษะ ในการใช้หลักสูตรหรือวิธีการใหม่
 - 3.1.3 สร้างหรือเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้เรียน
 - 3.1.4 เตรียมการนิเทศภายใน
 - 3.2 ปฏิบัติตามแผนที่กำหนด

4. การประเมิน

- 4.1 ประเมินแผนหลักสูตรหรือแผนประสบการณ์ทุกแผน ตามข้อ (2)
- 4.2 ประเมินการปฏิบัติตามแผนทุกด้าน ตามข้อ (3)
- 4.3 ประเมินความเหมาะสมของสื่อทุกประเภท
- 4.4 ประเมินผลสัมฤทธิ์ (อำนาจ จันทรเป็น , 2532, หน้า 20-25)

เมื่อพิจารณารูปแบบของการพัฒนาหลักสูตร ของบุคคลต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยพอจะสรุปได้ว่า ไม่ว่านักพัฒนาหลักสูตรจะเสนอรูปแบบในลักษณะที่หยาบและน้อยขั้นตอน หรือในลักษณะที่ละเอียดและมากขึ้นตอนแท้จริงแล้วจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย ถ้าจะกล่าวในลักษณะกลาง ๆ ของรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรแล้ว ก็อาจกล่าวได้ 5 ขั้นตอน ก็คือ

1. การกำหนดจุดหมายของหลักสูตร
 2. การกำหนดเนื้อหาของหลักสูตร
 3. การนำหลักสูตรไปใช้
 4. การประเมินผลหลักสูตร
 5. การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
5. การใช้รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรแบบมีส่วนร่วม

การใช้รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรแบบมีส่วนร่วม นั้น จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการคิด ริเริ่มและตัดสินใจ โดยมีรัฐเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือ ซึ่งที่ผ่านมานั้นรัฐเป็นผู้ดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว โดยกำหนดหลักสูตรแล้วให้ผู้เรียนได้เรียนตามกำหนดซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของผู้เรียนเอง การใช้รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรแบบมีส่วนร่วมนี้ อาศัยกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นตัวกำหนดและมีเทคนิค AIC เป็นกระบวนการคิดในการพัฒนาของสมาชิกชุมชน จนเกิดอุดมการณ์การวางแผนและสามารถสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน ให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยแท้จริง

จากการศึกษา ในด้านการพัฒนาหลักสูตรนั้นการพัฒนาหลักสูตรรูปแบบต่าง ๆ ก็มีความสำคัญและคล้ายคลึงกันอยู่มากแต่ผู้วิจัยได้สนใจที่จะนำเอารูปแบบการพัฒนาหลักสูตรแบบปฏิสัมพันธ์มาเป็นรูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ตัวคือ วัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา วิธีการจัดการเรียนรู้ และการประเมินผล ซึ่งมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงต่อกันและกัน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากข้อสรุป และข้อเสนอแนะการประชุมเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชน นโยบายและกลวิธี ในวันที่ 10 - 12 กุมภาพันธ์ 2527 จัดโดยศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข ได้ให้คำจำกัดความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชน หรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นของตัวเอง

ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์ (2527, หน้า 320). ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้น และแก้ปัญหาทำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมได้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมาโดยรัฐอาจจะเข้าไปเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุน

กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ที่ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการประชุม องค์การสหประชาชาติได้ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นคำที่ไม่อาจจะกำหนดนิยาม ความหมายให้ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ประเทศเดียวกันก็ตาม การนิยามความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัด ในระบบเศรษฐกิจสังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ เท่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ มานานแล้ว ซึ่งเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจ และความห่วงกังวลร่วมกัน ของแต่ละบุคคล จนกลายมาเป็นเรื่องของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อน หรือความไม่พึงพอใจ ร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่มการวางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชน ไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้ จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มที่กระทำการ ที่

สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น (สากล สถิติวิทยานันท์, 2532, หน้า 166)

แนวความคิดเกี่ยวกับการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองนั้น เป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การฟังประชาชน ที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การดึงประชาชน เข้าร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการร่วมงานด้วยที่ผ่านมา แต่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ตั้งแต่การคิดค้นปัญหา การวางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับตลอดจนประเมินผลติดตามการมีส่วนร่วม ที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอำนาจ อธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน” (ลือชัย ศรีเงินยวง และ ผาสุก เอกวณิช, 2525)

รูปแบบและขั้นตอน ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ได้มีผู้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

มรว.อดิน ระพีพัฒน์ (2531, หน้า 49-50) ได้เสนอ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชนบทกลุ่มน้ำแม่กลองที่ยกกระบัตรไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

โคเฮนและอัฟฮอฟ (อ้างใน ดวงลักษณ์ พันธุ์ลำไย, 2529, หน้า 20) ได้แบ่งขั้นตอนหรือชนิด ของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด ก็คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้าน ทรัพยากร การบริการ และการประสานขอความช่วยเหลือ

3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

ผู้เสนอรูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน อีกหลายท่าน เช่น ไพรัตน์ เตชะรินทร์ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก จะแตกต่างกัน บางส่วนในรายละเอียดแยกย่อยเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมกันได้ดำเนินการ สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น จะทำให้เกิดผลสำเร็จ และเกิดประโยชน์อย่างมาก ดังนั้นจึงมีความสนใจ ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพ เพื่อเป็นการหาปัญหา สาเหตุปัญหาาร่วมกันในการแก้ปัญหา และร่วมพัฒนาประเมินผล ให้ตรงกับความต้องการของ ชาวบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และเป็นการพัฒนา ทางด้านอาชีพด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

มีนักวิจัยบางส่วนอาจจะมีความเห็นที่สับสนอยู่บ้าง ระหว่างการสังเกตแบบมี ส่วนร่วมกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นการที่นักวิจัย ทำการสังเกตเพื่อเก็บข้อมูลในสนามโดยนักวิจัยเข้าร่วมเป็นสมาชิกในสังคม ส่วนการวิจัยแบบ มีส่วนร่วมนั้นเป็นวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย (ชาวบ้าน) เข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นวิธีที่อาจจะ เหมาะสมกับการวิจัยแบบประยุกต์ ที่ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยด้วยและมีส่วนร่วมในการช่วย ให้ข้อมูลและช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีการแก้ปัญหา หรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ทั้งยังเป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูลไปในขณะเดียวกัน

ปัจจุบันได้มีนักวิชาการให้ความสนใจ กล่าวถึง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมมากขึ้น และมีความแตกต่างกันไปบ้างกล่าวคือ อมรา พงศาพิชญ์ (2529, หน้า 12-16) ได้จำแนกลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ ดังนี้

“...ระดับ Participant Observation มีลักษณะสำคัญคือเป็นการศึกษาชุมชนโดย มองคนในฐานะสมาชิกของชุมชนและพฤติกรรมของคนถูกกำหนดด้วย สภาพแวดล้อมทาง กายภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์รวมทั้งการ

ใช้ชีวิตในชุมชน และใช้ระยะเวลายาวนาน เพื่อให้ได้ข้อมูลละเอียดซึ่งให้แน่ใจว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายและนักวิจัยเข้าใจเรื่องนั้น ๆ ตรงกัน

- ระดับ Participant Research มีลักษณะต่อเนื่องคือ เน้นให้ความสำคัญกับข้อมูล และความคิดเห็นของประชากรกลุ่มเป้าหมาย การเก็บข้อมูลเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบ Two-way Communication

- ระดับ Participatory Action Research เน้นความสำคัญต่อจากระดับ Participatory Research คือหาแนวทางแก้ปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาในชุมชนร่วมในการคิด และเลือกโครงการร่วมดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา นั้น ๆ เมื่อนักวิจัยออกไปจากพื้นที่แล้ว ประชาชนสามารถดำเนินงานต่อไปได้..."

ในขณะที่ สุภางค์ จันทวนิช (อ้างแล้ว) ได้อธิบายถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการศึกษาเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างดีจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินงานจนถึงขั้นการประเมินผลได้ จำแนกลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ดังนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เห็นว่าดีเหมาะสม ตามความรู้ความเข้าใจของผู้วิจัยมาดำเนินการปฏิบัติเพื่อทดลองว่าใช้ได้หรือไม่ ประเมินดูความเหมาะสมในความเป็นจริง ควบคุมแนวทางปฏิบัติการ แล้วนำผลมาปรับปรุงปฏิบัติการ เพื่อนำไปทดลองใหม่จนกว่าจะได้ผลเป็นที่พอใจนำไปใช้ และเผยแพร่ การวิจัยแบบนี้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงาน เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการอาจเป็นแบบมีส่วนร่วมหรือไม่ก็ได้

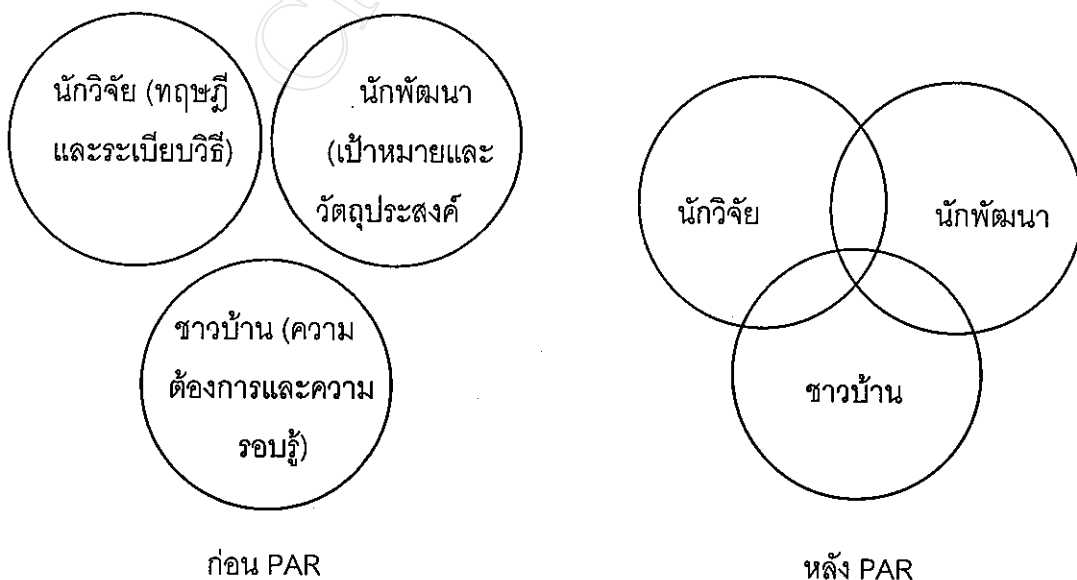
- การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ได้ทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน หรือชุมชนรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน และกำหนดแนวทางแก้ปัญหาชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจ และยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะ การแลกเปลี่ยนความเห็น ระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงวิภาษวิธี ชาวบ้านค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตนเองด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจนสะท้อนความคิดอ่านของชาวบ้าน ตลอดจน

นิสัยใจคอ ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของเขา อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้อาจไม่นำไปสู่การปฏิบัติการโดยตรงก็ได้

- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางการวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะเป็นการยอมรับหรือความเห็นจากฝ่ายชาวบ้าน การวิจัยลักษณะนี้ นักวิจัยจะต้องประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านตลอดเวลา และบททวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างแท้จริง

- การวิจัยแบบ PAR ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัยหรือนักพัฒนา การกำหนดปัญหาและเลือกปฏิบัติการใด ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมด้วย ปัญหาของนักวิจัยจึงเริ่มจากชาวบ้าน ไม่ใช่จากสมมุติฐานของนักพัฒนาฝ่ายเดียว จะเห็นว่าทั้งสามฝ่ายคือ ชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา ต่างมีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกำหนดปัญหา และเลือกแนวทางปฏิบัติการการวิจัยนี้ เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎี ระเบียบวิธีของนักวิจัยเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของนักพัฒนากับความต้องการและความรู้ ของชาวบ้านดังแสดงในรูป

รูปภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนา นักวิจัย และชาวบ้านก่อนและหลังการวิจัยแบบ PAR

จากภาพดังกล่าววงกลมแต่ละวงคือ โลกทัศน์ หรือวิธีการมองปัญหาของแต่ละกลุ่ม ต่างกันเป็นไปตามกรอบและแนวคิดที่ตนเองยึดถือ หลังจากการได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว ทั้งสามกลุ่มจะมีโลกทัศน์ร่วมและเข้าใจร่วมกันในเรื่องการพัฒนา (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2534, หน้า 67-70)

วิธีดำเนินงาน

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้น ได้อาศัยกระบวนการ AIC ในการเรียนรู้ ข้อมูลร่วมกันระหว่างนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย และเป็นตัวที่จะช่วยให้เกิดการแทรกซึมความรู้สึกละเอียดและพอใจในกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ และสร้างอิทธิพลทางใจให้เกิดแก่ผู้ร่วมวิจัย หลังจากที่ได้มีส่วนในการตัดสินใจจะดำเนินงาน และท้ายสุดสามารถควบคุมกระบวนการปฏิบัติได้อย่างมีส่วนร่วม และสามารถทำให้เกิดเป็นรูปแบบได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีหลักการดังนี้

AIC (Appreciation Influence Control) เป็นการระดมความคิดในการพัฒนาของสมาชิกชุมชนที่อาศัยเทคนิคการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม และเป็นประชาธิปไตย

อรพินทร์ สพอชัย (2535) นำเสนอว่ามี 3 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ด้วยความยินดี และเต็มใจ (A) เป็นขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมประชุมทุกคนได้แสดงข้อคิดเห็น เจตคติ วิสัยทัศน์ร่วมกัน หรือ อุดมการณ์ร่วมกัน
2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (I) เป็นการหาแนวทางในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยจัดลำดับความต้องการร่วมกัน และวางแผนร่วมกัน
3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (C) เป็นขั้นตอนสำคัญที่กลุ่มเป้าหมายนำเอาโครงการ กิจกรรมที่ได้เลือก และตัดสินใจแล้วไปปฏิบัติ

จากกระบวนการทั้งหมดที่กล่าวมา หากได้ดำเนินการโดยผสมผสานกันแล้ว จะทำให้การวิจัยดังกล่าวประสบความสำเร็จ สามารถนำไปสู่การพัฒนาโครงการกิจกรรมและหลักสูตรต่างๆ จนสามารถนำไปใช้กับกลุ่มผู้ใหญ่นอกโรงเรียน ให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขั้นตอนการทำ PAR ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดกลุ่มเป้าหมาย
2. พัฒนารูปแบบการพัฒนาหลักสูตร
3. พัฒนาเครื่องมือการวิจัย
4. การเก็บข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. การแปลผลรายงาน

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเหมาะสมที่จะเป็นรูปแบบที่จะนำมาทำการวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพอย่างมีส่วนร่วมโดยการนำเอากระบวนการ AIC มาเป็นเทคนิคในการดำเนินการที่จะทำให้ประชาชนได้ร่วมมือกันพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองและชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาตนเอง ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดความต้องการที่ผ่านมา ในส่วนของงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ส่วนมาก เป็นการศึกษาเพื่อหาข้อมูลความต้องการโดยตรง ในที่นี้จะนำเอางานวิจัยที่แสดงถึงการใช้วิธีการ เก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาเสนอ ดังนี้

กรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปัจจุบันใช้วิธีการประเมินความต้องการของชุมชน และประชากรกลุ่มเป้าหมาย ตามแนวคิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินความต้องการ มีรายละเอียดดังนี้

1. การสัมภาษณ์ ใช้วิธีพูดอย่างไม่เป็นทางการ พบปะพูดคุยกับประชากรกลุ่มเป้าหมายบ่อย ๆ ปรีกษาและรับฟังความคิดเห็นจากผู้นำชุมชน เช่น พระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งผู้นำที่ไม่ใช่ทางการด้วย เพื่อระบุนความปรารถนาหรือความต้องการจะให้เป็นหรือเพื่อระบุทางพัฒนาที่ต้องการของบุคคลและของชุมชนด้วย

2. การสังเกต ใช้วิธีการขอความร่วมมือจากบุคคลในชุมชน โดยเชิญผู้แทนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านในเขตชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ชี้แจงแนวทางการ

ปฏิบัติงานในการสังเกตสภาพปัญหาของชุมชน เพื่อให้สามารถกรอแบบสังเกตที่ตกลงกันได้ เมื่อรวบรวมข้อมูลได้แล้วนำมาร่วมกันวิเคราะห์และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

3. การใช้แบบสอบถาม จัดประชุมผู้ตอบแบบสอบถาม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการตอบแบบสอบถามร่วมกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลได้แล้วจะนำมาวิเคราะห์จำแนก ออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามลักษณะของประเภทของปัญหา เชิญผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขา เพื่อร่วมประชุม พิจารณาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และความต้องการ (ทองอยู่ แก้วไทรชะ, 2525, หน้า 14-18)

อุดม สมบูรณ์ (2533) ศึกษาเรื่องการประเมินความต้องการเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกนิคมสร้างตนเอง ลำน้ำน่านจังหวัดอุดรดิตถ์ วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและสภาพปัญหาที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของสมาชิกนิคม เพื่อศึกษาความสนใจการศึกษาที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของสมาชิกนิคม 2. เพื่อประเมินความต้องการเกี่ยวกับการศึกษา 3. เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกนิคม วิธีการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเชิงสำรวจร่วมกับการวิจัย

เอกสารเครื่องมือที่ใช้ศึกษา มี 4 ชุด คือ 1. แบบบันทึกข้อมูลสภาพทั่วไป 2. แบบสังเกตสภาพปัญหา 3. แบบสัมภาษณ์ 4. แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพปัญหา ความสนใจ และความต้องการ มีลักษณะเป็นแบบมาตราประมาณค่า จึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาค่าร้อยละ ค่ามัธยฐานเลขคณิต ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่า เพื่อจัดลำดับความสำคัญความต้องการ

ผลของการศึกษามีดังนี้

1. สภาพทั่วไปของนิคมสร้างตนเองลำน้ำน่าน จังหวัดอุดรดิตถ์กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์อาชีพ (อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก) และปัจจัยสนับสนุน
2. การผลิตสภาพปัญหาความสนใจ และความต้องการการศึกษา เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ ของสมาชิกนิคม ซึ่งแบ่งเป็น 4 อาชีพ
 - 2.1 อาชีพการเพาะปลูกพืชไร่
 - 2.2 อาชีพการเพาะปลูกพืชสวน

2.3 อาชีพการเลี้ยงปศุสัตว์

2.4 อาชีพอื่นๆ

3. วิธีการจัดการศึกษา และฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกนิคม
มี 2 ประเด็นคือ

3.1 วิธีการจัดการศึกษาและฝึกอบรมที่กลุ่มผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่
เกี่ยวข้อง เห็นว่าเหมาะสม

3.2 ลักษณะหลักสูตรเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปน้อย

สิริกาญจน์ วีระพันธ์ (2536) ศึกษาเรื่องความต้องการการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนของผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรม ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสิงห์บุรี วัดอุปประสงค์เพื่อศึกษา
ความต้องการการศึกษานอกระบบของผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรม ในด้านการศึกษาพื้นฐานด้าน
การรับบริการข่าวสารข้อมูลและด้านเพิ่มพูนทักษะชีวิต และเพื่อเปรียบเทียบความต้องการ
การศึกษานอกโรงเรียนของผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรม ที่มีภูมิลำเนาต่าง ๆ กัน ในด้านอายุ ระดับ
การศึกษาและรายได้

เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลในการวิจัย คือ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมมีความต้องการการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านการ
ศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านการบริการข่าวสารข้อมูลในระดับปานกลาง ส่วนด้านการเพิ่มพูน
ทักษะอาชีพมีความต้องการในระดับน้อย

2. ผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่มีอายุน้อยกว่า มีความต้องการการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านการรับบริการข่าวสารข้อมูลและเพิ่มพูนทักษะอาชีพ
มากกว่าผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่มีอายุมาก

3. ผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่มีระดับการศึกษาปานกลาง (ม.3-ปวช.) มีความ
ต้องการการศึกษานอกระบบโรงเรียน มากกว่าผู้มีการศึกษาระดับอื่นๆทุกระดับ

4. ผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่มีรายได้น้อยกว่า มีความต้องการการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนมากกว่าผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่มีรายได้มาก

เกรียงไกร ไชยเมืองดี (2538) ศึกษาเรื่องกระบวนการกำหนดความต้องการศึกษา สำหรับเยาวชนในโรงงานอุตสาหกรรม วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบกำหนดความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของเยาวชนที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจัดหน่วยงานต่าง ๆ และทดลองความเหมาะสมของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นวิธีวิจัย ใช้วิธีการทดสอบสนาม ในการทดสอบหาความเหมาะสมของรูปแบบโดยได้ทำการสอบกับเยาวชนในโรงงาน ภายในบริเวณนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน

วิธีการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นการวิเคราะห์โครงการ และศึกษาแนวคิดในการกำหนดความต้องการ
2. ขั้นการพัฒนารูปแบบการกำหนดความต้องการ สำหรับเยาวชนในโรงงาน

อุตสาหกรรม

3. ขั้นการทดสอบความเหมาะสมของรูปแบบการกำหนดความต้องการ
4. ขั้นการเก็บวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย
5. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล
6. ขั้นการแปรผลและรายงานผล

ผลการศึกษามีดังนี้

การพัฒนารูปแบบการกำหนดความต้องการการศึกษา สำหรับเยาวชนในโรงงาน

อุตสาหกรรมได้กำหนดความต้องการ 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นวางแผนก่อนดำเนินงาน
2. ขั้นการวางแผนดำเนินงานกำหนดความต้องการ
3. ขั้นการดำเนินการกำหนดความต้องการ
4. ขั้นการวิเคราะห์ความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ
5. ขั้นการรายงานและนำเสนอ

ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 ชนิดคือ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบ

สัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มและแบบสอบถาม

ผลการทดสอบสนามปรากฏว่าเยาวชนและผู้เชี่ยวชาญพอใจคุณลักษณะของ

รูปแบบ 5 ประการ คือ

1. รูปแบบนี้สร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการของเยาวชน
2. รูปแบบนี้ครอบคลุมประเด็นการกำหนดความต้องการ
3. รูปแบบนี้สร้างแนวโน้มการตัดสินใจเข้าร่วมกระบวนการศึกษาอบรมเยาวชน
4. รูปแบบนี้สามารถใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลหลายวิธี
5. รูปแบบนี้ใช้เวลาของเยาวชนในการกำหนดความต้องการน้อย

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2536) ศึกษาเรื่องการหาความเหมาะสมของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาวิชาชีพพระยะลัน โดยอาศัยการประเมินความต้องการแบบมีส่วนร่วมในภาคเหนือตอนบน วัตถุประสงค์ในการวิจัยมี 2 ประการ คือ เพื่อพัฒนารูปแบบการทำหลักสูตรศึกษาวิชาชีพพระยะลัน โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินความต้องการ และเพื่อทดสอบการพัฒนารูปแบบดังกล่าวสำหรับใช้ในการวัดการศึกษาวิชาชีพพระยะลันนอกระบบโรงเรียน โดยดำเนินการในเขตอำเภอแม่ทา และอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน โดยมีวิธีวิจัยมี 7 ขั้นตอน คือ 1. การเลือกกลุ่มตัวอย่าง 2. การสร้างเครื่องมือวิจัย 3. การกำหนดรูปแบบการพัฒนาลัทธิสุตรพระยะลัน 4. การทดสอบภาคสนาม 5. การจัดเก็บข้อมูล 6. การวิเคราะห์ข้อมูล 7. การแปลผลและรายงาน

ผลการศึกษาวิจัย

กระบวนการสอนหลักสูตรวิชาชีพพระยะลัน โดยอาศัยรูปแบบการประเมินความต้องการทางการศึกษาแบบมีส่วนร่วม มีความเหมาะสมในระดับสูง สำหรับชุมชนชนบทภาคเหนือตอนบน แม้ว่าชุมชนที่ใหญ่กว่าจะมีฐานะดีกว่า จะมีความพอใจมากกว่าชุมชนที่เล็กและยากจนกว่า แต่คุณสมบัติและองค์ประกอบของรูปแบบการประเมินความต้องการดังกล่าวก็ยังคงเหมาะสมในระดับสูง ทั้งด้านวิธีการทางกระบวนการพัฒนาหลักสูตร และประสิทธิผลของหลักสูตร นอกจากนี้ยังค้นพบว่า กระบวนการของรูปแบบการพัฒนาลัทธิสุตรวิชาชีพพระยะลันเหมาะสมสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชนบท เพื่อการพึ่งพาตนเองและพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของบุคคลและชุมชน

การวิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจและมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การจัดการศึกษาวิชาชีพพระยะลันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชนโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

2. ควรใช้รูปแบบการประเมินความต้องการของการศึกษา แบบมีส่วนร่วมมากเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพ

3. การพัฒนาบทบาทของหน่วยงานรัฐและเอกชน ควรมีการประยุกต์รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น ที่ใช้รูปแบบการประเมินความต้องการทางการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ความต้องการและปัญหาของประชาชนและชุมชน

4. ควรมีการส่งเสริมให้มีการวิจัย ในลักษณะใกล้เคียงกับการวิจัยครั้งนี้สำหรับกลุ่มเป้าหมายชุมชนต่างพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงต่อไป

อนรรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ และคณะ (2542) ศึกษาเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาศักยภาพการขยายแผนปัจจุบัน เฉพาะยาบรรจสุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตราย หรือยาควบคุมพิเศษในจังหวัดลำพูน และเชียงใหม่ ระยะ 3-4 วัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาความหมายของศักยภาพของบุคคลกรขยายแผนปัจจุบันเฉพาะยาบรรจสุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตราย หรือยาควบคุมพิเศษ ในการให้คำแนะนำแก่ผู้ซื้อยาและคนไข้ และ
2. เพื่อประเมินแนวทางในการพัฒนาศักยภาพดังกล่าวโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการ AIC และ PRA มี 6 ขั้นตอน คือ

1. การฝึกทบทวนทีมงานวิจัย
2. การเลือกพื้นที่
3. การใช้รูปแบบ PAR ในการเตรียมกลุ่มเป้าหมายและการสร้างความตระหนักในการวางแผนดำเนินงาน
4. การพัฒนาเครื่องมือจัดเก็บข้อมูล
5. การรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษามีดังนี้

1. ความเหมาะสมของศักยภาพ ของบุคคลกรขยายที่ผ่านการฝึกอบรมตามโครงการพัฒนาบุคคลกรขยายนั้น อยู่ในเกณฑ์ดี โดยได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในในทางบวกแก่บุคคลกรขยายดังกล่าว

2. ความเหมาะสมของแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลกรขยาย อยู่ในระดับที่น่าพอใจโดยตรวจสอบได้จากการใช้กระบวนการ AIC และ PRA โดยพิจารณาได้จาก

1. เกิดการยอมรับของสมาชิกกลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐและกรรมการชมรมร้าน 2. ความสามารถในการประยุกต์ใช้ PAR และ

3. การสร้างความเข้มแข็งขององค์กร

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพอจะสรุปได้ว่า การกำหนดความต้องการทางการศึกษานั้นถึงแม้จะเป็นนามธรรม และมีความเกี่ยวข้องกันหลายศาสตร์ แต่ก็สามารถที่จะ

กำหนดได้ และสามารถวัดได้ วิธีการกำหนดความต้องการควรกำหนดความต้องการทางการศึกษาควรใช้หลาย ๆ วิธีการร่วมกันจะเป็นวิธีการที่ดียิ่งขึ้นการเก็บรวบรวมข้อมูลต้องเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับประเภทของข้อมูล หากเป็นวิธีการศึกษาเอกสารควรพยายามค้นหาข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้หลังสุดเพื่อความทันสมัยขณะเดียวกันควรตระหนักอยู่เสมอว่าวิธีการจัดเก็บข้อมูลแต่ละวิธีการมีข้อดี ข้อด้อยต่าง ๆ กันไป ซึ่งจากผลการศึกษาเหล่านี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวทางสำหรับศึกษาวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพอย่างมีส่วนร่วมสำหรับผู้ใหญ่นอกโรงเรียน

กรอบความคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อจะได้รูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพ โดยเกิดจากสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน โดยอาศัยพื้นฐานแนวคิดการประเมินความต้องการทางการศึกษา การพัฒนาหลักสูตร และการมีส่วนร่วมของประชาชนมาเป็นกรอบแนวคิด

ผู้วิจัยมุ่งที่จะพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพโดยให้ผู้สนใจ จะเป็นผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนเอง แล้วนำมาพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพตามกระบวนการพัฒนาหลักสูตร แล้วนำเอาหลักสูตรที่ได้ไปทดสอบ โดยการจัดอบรมแล้วทำการประเมิน จะเป็นรูปแบบที่เหมาะสม สามารถนำไปใช้กับกลุ่มอื่น ๆ ได้ โดยมีขั้นตอนกระบวนการพัฒนาหลักสูตรตามแผนภูมิ ดังนี้

